

JADRANSKI KELTI

UDK/UDC 946.9.011.3 (497.5; 450) "639"
Primljeno/Received: 2001. 3. 20.
Prihvaćeno/Accepted: 2001. 3. 26.

Marin Zaninović
HR 10000 Zagreb
Arheološki zavod Filozofskog fakulteta
I. Lučića 3

Nekoliko antičkih pisaca spominje jadranske Kelte. Na temelju tih izvješća kod nekih novijih istraživača susrećemo se s mišljenjima da su neka poznata ilirska plemena poput Japoda i Delmata bila pomiješana s Keltima. Tu postoji više arheoloških i povijesnih pitanja s obzirom da se radi o zbivanjima koja nisu ostavila arheološke tragove, koja bi takva gibanja potvrđivala. Keltski boravak na našoj obali Jadrana, ako ga je i bilo, bio je efemerna pojava koja nije ostavila materijalnog traga. Spominjanje kod antičkih pisaca može se u prvome redu povezati s Keltima na italjskoj obali.

Ključne riječi: Kelti, Jadran, Delmati, Japodi, Panonija

Druga polovica prvoga tisućljeća prije Krista, u većem dijelu europskoga kontinenta, označena je kretanjima moćnoga keltskog naroda i njegovih plemena. U seobama i krvavim bitkama Kelti ili Gali, kako su ih stari pisci nazivali, raširili su se čitavim našim kontinentom, od izvorne Galije u sjevernoj Francuskoj, Belgiji i Švicarskoj, do Crnoga mora i daleke Male Azije s pokrajinom Galatijom u njenom središtu. Njihov tehnološki napredak i usavršeno poznavanje obrade željeza dali su njihovoj ratničkoj naravi i sposobnosti oružje i oruđe kojim su pokorili velike dijelove stare Europe. Oni su po poznatom nalazištu La Tène na Neuchâtelskom jezeru u Švicarskoj dali ime tzv. latenskoj kulturi mađega željeznog doba u većem dijelu europskoga kontinenta, od Irske do Skitije, s izrazitim utjecajima iz Sredozemnoga svijeta helenskih naseobina na jugu Galije, Etrurije i Italije. Proučavanje keltske uljudbe predmet je stalnoga zanimanja stotina stručnjaka i pisana bibliografija o Keltima raste dnevno, kao i nova otkrića o njihovoj materijalnoj kulturi. Sve to prati trajni interes ne samo specijalista već i obrazovane javnosti. Spomenimo ovdje pored brojnih izložbi širom Europe i veliku višemjesečnu izložbu o keltskoj civilizaciji što je bila održana u Palazzo Grassi u Veneciji 1991. Monumentalni

katalog od 797 stranica sa stotinama slika i karata bio je prava uspješnica (Moscato et alii 1991, posebno poglavlje D. Vitali, I Celti in Italia: 220-235). Najnoviji sažeti pregled keltske problematike nalazimo u djelu "Der Neue Pauly – Enzyklopädie der Antike" (AA. VV. Der Neue Pauly 1999 : 389-396). Za nešto stariju literaturu vidi moju raspravu o Delmatima u kojoj sam se osvrnuo na hipotetski odnos Delmata i Kelta (Zaninović 1966 : 76-80; 1976 : 543). U novije vrijeme kod nas se najviše bavila keltskom problematikom nizom svojih knjiga i rasprava Nives Majnarić-Pandžić (Majnarić-Pandžić 1970, 1972, 1978, 1984, 1990, 1997.). Stariji opći pregled o Keltima-Galima napisao je G. Niese u Pauly Wissowa Enciklopediji klasične starine s dobrim pregledom i raščlambom raznih antičkih vrela o ovome narodu (Niese, PWRE, XIII HB, s.v. Galli). Posebno nas zanima prodiranje Kelta u Italiju i na njene jadranske obale. Ono je obrađeno u nizu rasprava i knjiga, pored gore spomenutih. Po mome mišljenju, koliko poznajem dotičnu literaturu koja mi je bila dostupna, jednu od najboljih rasprava na tu temu napisao je, nažalost prerano preminuli, naš dragi prijatelj i kolega Mario Zuffa, profesor antičke povijesti i arheologije na sveučilištu u Urbinu (Zuffa 1975). Zuffa je na

magistralan način obradio i prikazao sva vrela koja govore o ovim procesima, arheološki materijal i stvorio utemeljene zaključke o dolasku i nestanku Kelta u ove krajeve, posebno na dio jadranske, italske obale, što ju je zaposjelo moćno pleme Senona. To je obala od otprilike antičkog Pisauruma (Pesara) do Macerate, u duljini od oko 100 km, s pojasom teritorija u dubinu poluotoka od oko 60 km (Der Neue Pauly : 391). To je područje koje su Rimljani prozvali *ager Gallicus*. Kako je poznato, upravo su Senoni i drugi Gali pod Brenom pobijedili u pljačkaškom pohodu Rimljane i Etrušćane na rječici Aliji 18. srpnja 387. pr. Kr. Zatim su došli pod zidine Rima, osvojili ga, osim Kapitolija, i dobili veliku otkupninu od 1000 libara zlata. Neke skupine Kelta stigle su i do južne Italije i stavile se u plaćeničku službu moćnoga vladara Dionizija Sirakuškoga. Štoviše, Dionizije je s Keltima sklopio i sporazum o savezu (Bengtson 1970 : 58; Braccesi 1971 : 101-105; Sordi 1999 : 109-116). Dionizije je koristio ovaj savez protiv Etrušćana, a i u kontekstu osnivanja svojih naseobina na Jadranu, u Ankoni, Numani, Adriji i na našoj obali u Issi i Pharosu.

Tridesetak godina kasnije imamo poznatu vijest iz 2. knjige Teopompovih "Filipika", koja je zabilježena kod Ateneja (F. Jacoby, FGrH II, 40 : 544). To je zgodna iz godine 359./358. pr. Kr. o sukobu Kelta i ilirskog plemena Ardijejaca, kojom su prilikom Kelti porazili Ardijejce ratnom varkom, kada su ih opili zatrovanim pićem i zatim porazili. S ovim se porazom povezuje prisilno seljenje Ardijejaca, kako se smatra, negdje iz sjeverne ili srednje Bosne prema jadranskoj obali dolinom Neretve, te su se proširili tom obalom s obje strane Neretve (Zaninović 1966 : 70-71). U sljedećem podatku Strabon (VII 3, 8) je zabilježio vijest iz životopisa Aleksandra Velikoga, što ga je bio napisao Ptolemej, sin Lagov, vrsni Aleksandrov vojskovođa i suradnik, koji je o njemu dao sliku bez uljepšavanja, s posebnim obzirom na njegove ratničke i strateške podvige. Djelo nije sačuvano, ali ga je uvelike koristio kasniji biograf Flavije Arijan. Strabon piše kako je "Ptolemej, sin Lagov rekao da su prilikom Aleksandrove vojne (s Tribalima na ušću Dunava, primj. M.Z.) došli k njemu Kelti s Jadrana – Kéltoi oí perì tòn Adrián". Stoljeće nakon Strabona tu istu vijest donosi spomenuti Arijan, pisac poznatog djela "Aleksandrove anabaze" ili "Aleksandrove vojne". Flavije Arijan iz Nikomedije u Bitiniji živio je od 95-175. Bio je visoki činovnik u službi cara Hadrijana, te se nakon njegove smrti i vladavine careva Antonija Pija i Marka Aurelija, povukao u Atenu gdje se bavio znanošću i napisao ovo djelo, koje se smatra najboljim Aleksandrovim životopisom. Arijan je zapisao (I 4, 6) što se dogodilo nakon što je Aleksandar porazio Gete i prešao Istros (Dunav): "Tada dođoše k Aleksandru poslanici od ostalih nezavisnih naroda, koji nastavahu kraj Istra i od Sirma kralja Tribala i od Kelta, koji su bili naseljeni u Jonskom zaljevu - ... parà Keltōn dè tōn èpì tō Ioníō kólpō oikisménon.

Kelti su visoka stasa i vrlo oholi. Svi izjaviše da su došli, jer žele Aleksandrovo prijateljstvo, a on je sa svima izmijenio zaloge vjernosti. Kelte je još pitao čega se oni na svijetu najviše boje, jer je očekivao, da je njegovo veliko ime prodrlo već do Kelta i još dalje, pa da će oni reći, da se od svega najviše boje njega. Ali odgovor je Kelta glasio protiv očekivanja. Budući da su oni nastavali daleko od Aleksandra i prebivali u nepristupačnim mjestima i budući da su razabrali da Aleksandar polazi drugamo, izjaviše da se boje, da ne bi nebo palo na njih. On imenova i njih prijateljima, proglasi ih saveznicima i posla ih natrag dodavši da su Kelti hvastavci" (prijevod M. Stahuljak, Aleksandrova vojna, Matica hrvatska, Zagreb 1952, 22).

Ovu vijest da Kelti s Jadrana dolaze u poslanstvo Aleksandru Velikom, a ne oni puno bliži u Panoniji, pokušava se tumačiti drugim tekstom, što ga je zabilježio Pompej Trog kod Justina (XXIV, 4). Trogovo je djelo iz kraja 1. st. pr. Kr. naime sačuvano samo u sažetim izvodima kod Junija Justina u 3. stoljeću poslije Krista. Trogov je spis *Historiae Philippicae* bio prva opća povijest u rimskoj književnosti, pa je i naslov po povijesti Makedonije, a ide do Augustove pobjede u Španjolskoj 19. g. pr. Kr. "*Namque Galli abundante multitudine, cum eos non caperent terrae quae genuerant, CCC milia hominum ad sedes novas quaerendas, velut ver sacrum, miserunt. Ex his portio in Italia consedit, quae et urbem Romanam captam incendit, et portio Illyricos sinus ducibus avibus...per strages barbarorum penetravit et in Pannonia consedit. Ibi domitiis Pannoniis per multos annos cum finitimis varia bella gesserant. Hortante deinde successu divisus agminibus, alii Graeciam, alii Macedoniam, omnia ferro prosternentes petivere...* – Galima naime zbog velikoga mnoštva (ljudi) nije bila dovoljna zemlja iz koje su potjecali, stoga su 300 000 ljudi poslali u potragu za novim sjedištima ili su ih odvojili po običaju svetoga proljeća. Dio ovih se naselio u Italiji, te su osvojili i grad Rim zapalivši ga, a drugi je dio preko ilirskih zaljeva pod častohlepnim vođama uništavajući barbare prodro u Panoniju i tu se naselio. Ondje su, nakon što su pokorili Panonce, kroz mnogo godina vodili razne ratove sa susjedima. Osokoljeni uspjesima, raspodijelili su svoje bojne redove, te su jedni pošli u Grčku, a drugi u Makedoniju sve napadajući i uništavajući oružjem."

Naravno da u ovim tekstovima ima niz pitanja u koja se ovdje, za sada, ne možemo upuštati. Kronološki, ovi se podaci poklapaju i odnose se, po svoj prilici, na vrijeme nakon galskoga pohoda na Rim ili nešto kasnije. U ovaj bi kontekst ušao i Teopompov podatak o sukobu s Ardijejcima iz 359/358. pr. Kr. što bi se moglo objasniti činjenicom da su Kelti prošli kroz ilirske zemlje ne zaustavljajući se. A zatim su "nakon mnogo godina" borbi s raznim narodima i plemenima pošli u Grčku i Makedoniju 280.-270. pr. Kr. Iz toga treba zaključiti da su već bili u Panoniji u vrijeme Aleksandrova pohoda na Dunav i Tribale i Gete. S druge strane neka vrela, tako Livije (V, 34), govore

o Keltima, koji su pod vodstvom braće Beloveza i Sigoveza pošli iz svoje stare postojbine u dva razna pravca. Sudeći po arheološkom materijalu to su bili dolina Dunava i srednja Europa (Filip 1956 passim). Po tome bi Kelti koji su bili došli s Jadrana sačuvali to sjećanje, te su se po tome izdvajali od svojih sunarodnjaka s kojima su dalje živjeli u Panoniji (Garašanin 1970 : 396; Gavela 1951 : 146-147; Zuffa 1975 : 148-152). Glas o Aleksandrovoj slavi i moći došao je do njih, pa su odlučili uputiti mu se na poklonstvo. Zatim su iskoristili stanje nakon njegove smrti 323. i nesloge nasljednika dijadoha, te krenuli prema jugu u Grčku i Makedoniju privučeni bogatstvom tih krajeva. Tamo su pored ostaloga opljačkali Delfe 279/8. pr. Kr., ali ih je nakon toga 277. teško porazio Antigon Gonata kod Lizimahije, te su se ponovo povukli u Panoniju gdje su zasnovali jak plemenski savez pod vodstvom Skordiska.

Još jedan stari autor spominje jadranske Kelte. To je leksikograf Hezihije u svome Leksikonu pod riječju Jadranski Kelti: 'Adrianoi Keltoi oi para tèn 'Adrian perioikioi – Adrijanski (jadranski) Kelti koji nastavaju uz Adriju (Jadran). Ne radi se naime o gradu Adriji, na što su neki pomišljali, jer ona nije bila keltsko naselje. Hezihije je bio učeni leksikograf iz Aleksandrije. Živio je u 5. st. i napisao je ovaj po alfabetskom redu složeni grčki Leksikon u kojem je objasnio rjeđe poznate riječi. Posebno su za lingviste, filologe i arheologe epigrafičare vrijedna njegova objašnjenja riječi iz grčkih dijalekata. Postoje dva izdanja njegova Leksikona: prvo je M. Schmidt, Jena 1858.-1868., a drugo K. Latte, Kopenhagen 1953. (slova A-D) i 1966. (slova E-O).

Pravi jadranski Kelti ili Gali su bili moćni Senoni, koji su zajedno s druge tri najjače keltske zajednice u sjevernoj Italiji, tj. Padskoj Galiji, Insubrima, Cenomanima i Bojima praktički vladali ovim krajevima nakon pohoda na Rim. Senoni su, kako smo rekli, bili zaposjeli važan dio Apeninske istočne obale u duljini od oko 100 km od Pesara do Macerate, a po nekima od Riminija do Ankone. To su područje rimski pisci zvali *ager Gallicus* i ono je imalo veliko strateško značenje, jer je Senonima omogućavalo nadzor nad prilazima dolini Tibra i srednjoj Italiji, tako da su imali otvoreni put prema jugu sve do Kampanije i Apulije. Bili su bogati zahvaljujući plijenu što su ga uzimali u ratovima između pojedinih središta u Etruriji i drugdje. Isto tako služili su kao dobro plaćeni najamnici Sirakuzi i kasnije etruščanskim gradovima, što im je sve osiguravalo velike prihode. Plaćali su njihovu ratničku i vojničku hrabrost i vještinu. Međutim, nalazeći se u sredini prevladavajućih etruščansko – italskih utjecaja, brzo su poprimili i odgovarajuće elemente materijalne kulture dotične sredine, kao i sjeverniji im susjedi Boji. Stoga već od druge polovice 4. st. pr. Kr. možemo govoriti o italizaciji Senona s ponekim helenizirajućim elementima u materijalnoj kulturi (Zuffa 1975 : 114; *Senones* i *Sena*, PWRE II A 2, 1923). Kao prijatna rimskoj sigurnosti ovi su

Gali, skupa s Etruščanima, Umbrima i Samničanima doživjeli težak poraz kod Sentinuma 295. pr. Kr. Sentinum je danas Sassoferrato u Markama, zapadno od Ankone. Ruševine su otkrivene 1891. Kada je Oktavijan opsjedao Peruziju (Perugia) 41. pr. Kr. Sentinum je bio stao na stranu Antonija, pa ga je Oktavijan dao razoriti. Senoni su se zbog velikih gubitaka morali povući i prepustiti Rimljanima dio teritorija. Sljedeći je sukob izbio 285. kada su Rimljani morali spriječiti još jedan prodor Kelta iz sjeverne Italije. Nakon što im to nije uspjelo u bitki kod Aretija, Rimljani su ipak konačno pobijedili Senone pod zapovjedništvom Marka Kurija Dentata. Iste su godine na senonskoj jadranskoj obali osnovali svoju koloniju *Sena Gallica*, danas Senigallia na ušću rijeke Mise. Područje Senona postalo je *ager publicus populi Romani* – zemljište rimske države. Slijedilo je osnivanje novih kolonija 268. u Ariminumu, 189. u Bononiji i 184. u Pisaurumu, što je dovelo da sve jačega rimskog doseljavanja i dominacije u ovome području. Završetak gradnje važne ceste *viae Flaminiae* do Ariminuma također je imao naglašeni vojnički cilj. Sa sjevera su naime Boji u nekoliko navrata bili navalili na Ariminum, pa je ova nova cesta omogućavala bržu i izravniju vezu između Rima, Sene i Ariminuma. Kolonije su u ovo vrijeme bile deducirane i u Placentiji i Cremoni 218. g., ojačane k tome s novim kolonistima 190. godine. 181. g došlo je do osnivanja snažne i velike kolonije u Akvileji u kojoj je bilo naseljeno 3 000 kolonista, a novih 1500 kolonista naseljeno je 169. pr. Kr. Svaki je kolonist dobio po 50 ha zemlje. Tako je stvoren ključni mostobran za prevlast u Venetiji i pokoravanje Histra 178/7. koliko za nadzor ovoga dijela Jadrana i područja prema sjeveru Norika i Panonije. Time je započela romanizacija velikoga dijela jadranske i sjeveroistočne Italije i susjednih područja (Zuffa 1975 : 114-121).

Upravo su Senoni, po svoj prilici, bili oni Gali, koji su dokrajčili prisutnost Liburna u ovim krajevima Picenuma. To nam je zabilježio Plinije Stariji u poznatom navodu (Plin. N.H. III,14, 112): *Iungetur hic sexta regio Umbriam complexa, agrumque Gallicum circa Ariminum. Ab Ancona Gallica ora incipit, Togatae Galliae cognomine. Siculi et Liburni plurima eius tractus tenere, in primis Palmensem, Praetutianum, Adrianumque agrum. Umbri eos expulere, hos Etruria, hanc Galli.* Ovo je povijesni slijed etničkih skupina u ovome području, međutim, već su prve galske provale uništavale stara naselja, kao npr. Spinu, pa je logično zaključiti da su te provale zatirale i liburnske zajednice u ovim predjelima, što nam je Plinije izričito potvrdio kada je spomenuo Truentum kao jedino mjesto koje je preostalo od Liburna u Italiji (Plin.,N.H. III, 110): *Truentum cum amne, quod solum Liburnorum in Italia relictum est.*

Ovo naime spominjem u kontekstu prolaska Kelta preko Ilirika u poslanstvu Aleksandru i mogućega hipotetskog pomorskog prijelaza Jadranom. Smatram da se taj prolaz i nije morao odigrati pomorskim

putem. Liburni koji su morali doživjeti već ove prve keltske inkurzije početkom 4. st. pr. Kr. mogli su teoretski biti ti koji bi preveli Kelte preko Jadrana, recimo u smjeru Zadra, koji je bio najbliži i njihovo središte. Oni su tada još uvijek bili pomorski gospodari ovoga dijela Jadrana zajedno s Histrima. Bilo je to vrijeme nakon propasti sirakuške moći sredinom 4. st. Atenjani su također bili u drugome planu nakon iscrpljujućeg peloponeskog rata, a i njihova trgovina sa Spinom nakon propasti ovoga grada usmjerila je njene pravce u neke druge predjele Sredozemlja. Međutim, dolazak Kelta i njihove vojničke djelatnosti, koje su značile kraj liburnske prisutnosti na Apeninima sigurno nije urodio nekim bližim odnosima između dviju suprotstavljenih zajednica. M. Zuffa je veoma dobro raščlanio materijalnu, sociološku i tradicijsku situaciju kod Senona i drugih Kelta u ovome području, te je s pravom isključio bilo kakve njihove pomorske poduhvate. Po njemu se ne može uopće razmatrati neka pomorska aktivnost ovih Gala, čak ni u smislu neke obalske plovidbe. Stoga galsku fazu u lučkim mjestima poput Sene, Ariminuma, Spine, Ravene i drugih, treba shvatiti samo kao prevlast, koja se proteže nad ovim područjem i nad primorskim središtima određenoga područja, čiji su oni dio. A njihovi stanovnici čuvali su svoju negalsku pripadnost i bavili se svojim ribarenjem i drugim pomorskim djelatnostima. Gali nad njim vrše čvrstu ingerenciju, svodeći ih na zajednice, koje plaćaju pokorno danak i vrše druge obaveze, ali to nisu bila galska lučka naselja. Grčki moreplovci druge polovice 4. st. pr. Kr. poznaju samo malu zajednicu Kelta, koja se bila naselila na nekim dijelovima ušća Pada, ali nije im bilo jasno njihovo podrijetlo ni političko-gospodarska funkcija. Oni su uglavnom bili pokretni stanovnici ovih predjela, koji njima lutaju sa svojim stadima, a služili su u prvome redu kao plaćenici onim zajednicama i vladarima Apeninskoga poluotoka koji su ih mogli platiti (Zuffa 1975 : 155-156).

Prema tome možemo pretpostaviti da su pravci kretanja poslanstva Aleksandru i drugih mogućih, manjih i većih skupina Kelta prema sjeveroistoku i Panoniji, polazili iz sjevernijih dijelova jadranskoga zaljeva, prastarim kopnenim putem preko Ajdovščine, Hrušice i Ljubljanskih vrata dalje prema istoku. To je uostalom i smjer još starijeg "jantarskog puta", koji je funkcionirao i tisuću godina prije dolaska Kelta. Tim su istim pravcem u svim vremenima ulazili u Italiju osvajači poput Gota, Huna, Langobarda i Slavena, tijekom tisućljeća. Prof. Silvije Ferri u svojim teorijama o pravcima pretpovijesnih seoba na Apeninski poluotok iznio je mišljenje da su i Etruščani došli u Italiju ovim kopnenim putem iz Panonije. Keltska su kretanja imala svoje faze, od kojih nam najveći dio i nije poznat, od sredine 4. st. pr. Kr. do pokoravanja Senona i drugih skupina u ovome području osamdesetih godina trećega stoljeća, te osnivanja čvrstih rimskih kolonijskih uporišta, što je označilo i završetak galske povijesti ovih krajeva.

Pošavši od vijesti o ovim keltskim seobama neki su stariji autori htjeli vidjeti naglašeniju keltsku komponentu i kod nekih ilirskih plemena. Tako je C. Patsch napisao za Delmate da: "...scheinen keine rein illyrische Völkerschaft sonder von Kelten überschichtet gewesen zu sein. –... čini se da Delmati nisu bili čisto ilirsko pleme već su bili preslojeni Keltima" (Patsch 1901 : col. 2454). U prilog tome navodi imena nekih delmatskih lokaliteta i osoba, što bi potvrđivalo njihovu keltsku komponentu. Slično mišljenje donosi i prof. Grga Novak (Novak 1944 : 23; Novak, Enciklopedija Jugoslavije s.v. Delmati). Slično je i s plemenom Japoda za koje je Strabon zabilježio poznati navod (Strab., IV 6, 10): ... καὶ οἱ Ἰάποδες δὲ ἔδε τοῦτο ἐπίμικτον Ἰλλυριοῖς καὶ Κελτοῖς ἔθνος - ... i Japodi, narod u kojem su pomiješani Iliri i Kelti. Na drugom mjestu (Strab., VII 5, 2): ... τὸν Ἰαπόδον Κελτικοῦ τε ἄμα καὶ Ἰλλυρικοῦ ἔθνους - ...Japode, keltski i ilirski narod. I još (Strab. VII 5,4): ἡὲν ἠοπλισμὸς κελτικὸς...-...oružje (im je) keltsko. Postoji i bilješka Dionizija Halikarnaškoga što je donosi Stjepan Bizantinac u svojim *Ethnike* (ed. Meineke, 322): Ἰάποδες ἔθνος κελτικόν πρὸς τῆ Ἰλλυρία – Japodi keltski narod u Iliriji.

Arheološka istraživanja ovih područja, koja se s većim ili manjim intenzitetom vrše dulje od jednog stoljeća, nisu potvrdila ove tvrdnje što ih bilježe spomenuti antički autori. Veliki hrvatski lingvist i ilirolog Anton Mayer u svoje je vrijeme temeljito raspravio imena i toponime s područja Japoda zajedno s arheološkom građom, te je s pravom zaključio pretežni ili gotovo čisti ilirski karakter japodskog područja (Mayer 1940 : 189-199; Mayer 1957: s.v. *Iapodes*). Neka od tih imena su: *Andes Barcini* CIL III 2824 = 13429 Otok kod Knina, *Andes Sini* f. CIL III 13272 = 14073 Jezerine kod Bihaća, *Vendes Dennata Andentis* f. CIL III 13278 Jezerine, *Andes...* CIL III 13270 = 14012 Golubić kod Bihaća, *Andes* CIL III 10035 Golubić, T. *Loantius Rufus praepositus Iapodum* CIL III 14328 Privilica kraj Bihaća, *Ditueius* CIL III 10040 Bihać, *Vendes* CIL III 13278 Bihać. Toponimi su: *Avendo*, *Arupium*, *Metulum*, *Monetium*, *Terponos* (Mayer 1957 : s.vv.).

Višegodišnja arheološka istraživanja R. Drechsler-Bižić na klasičnom japodskom području u Lici pokazala su razvitak i kontinuitet arheološkoga materijala i nisu pokazale neke inkurzije ili prekid razvitka domaće kulture. Naravno da postoje elementi stranih utjecaja, koji se mogu pripisati susjednim keltskim kulturama, ali oni su dio jedne opće slike što je susrećemo kao preuzimanje nekih popularnih keltskih utjecaja u tehnologiji i oblicima i na širem području antičke Dalmacije i Ilirika. Japodi su k tome i graničili s keltskim zajednicama Karna, Latobika, Kolapijana i dr. Poznati su njihovi upadi u ova područja i npr. na Tergeste u Istriji 52. g.pr.Kr. Međutim, iz tih utjecaja ne može se izvući zaključak o nekoj prevladavajućoj keltizaciji Japoda (Drechsler-Bižić 1959, 1970; Majnarić-Pandžić 1998 s dobrim likovnim pregledom japodskog materijala i literaturom).

Slično je i s područjem Delmata za koje Apijan (*Illyr.* XI) izričito veli da su 'Illyriōn génos – Ilirsko pleme ili narod. C. Patsch je u svoje vrijeme tumačio da je ova Apijanova oznaka više geografske nego li etnografske naravi (Patsch 1901 : co. 2454): “Die Angaben der Autoren (App., *Illyr.*, XI; Zonar., IX 25) dass sie (Delmatae) ein Illyrion genos seien, sind mehr geographischer als ethnographischer Natur oder beziehen sich nur auf die Hauptmasse der Bevölkerung”. U prilog svoje tvrdnje Patsch je također naveo neka imena koja su novodno keltska kao *Baracio*, *Caturus*, *Lavius* i ime poznatoga delmatskog središta Andertiuma. Međutim, sva su ova i druga imena poznata iz drugih “klasičnih” delmatskih predjela. Njih je u nizu svojih rasprava obradio drugi naš veliki znalac ilirske onomastike D. Rendić-Miočević (Rendić-Miočević 1950, 1989, gdje je niz rasprava na ovu temu). Pokazao je da se radi o izvornim delmatsko-ilirskim imenima bez keltskih primjesa. (Uspor. i: Žganjer 1950-51 : 13-23; Zaninović 1966 : 77-79). Rendić-Miočević je ispravio neka ranija čitanja imena u natpisima, pa su se ova imena što ih je Patsch pripisao Keltima vratila svojoj izvornoj delmatsko-ilirskoj pripadnosti. Stoga s pravom zaključuje A. Mayer (Mayer 1957 : s.v. *Delmatae*): “Die Ansicht das sie (Delmatae) ein illyrisch-keltisches Mischvolk gewesen wären findet in ihren Orts- und Personennamen keine Stütze”.

Prema tome keltsku komponentu, o kojoj su razmišljali neki stariji autori, kasnija arheološka i lingvistička istraživanja nisu potvrdila. Naravno da su neki utjecaji u predmetima materijalne kulture vidljivi, ali to ne znači i keltsku antičku prisutnost južno od rijeke Save. Ti su utjecaji sporadični i mogu se uočiti u nekim predmetima materijalne kulture kao kopčama, nekom nakitu i slično, ali ne više od toga. Trgovina i moda su uostalom uvijek funkcionirale (Marić 1963 : 63; Majnarić-Pandžić 1998). Keltski utjecaji tj. aspekti njihove latenske kulture imali su određene utjecaje na različita gospodarska gibanja i tehnološka ostvarenja, ali to ne znači neku naglašenu etničku prisutnost. Te su pojave bile mnogo naglašenije u panonskim predjelima između rijeka Save i Drave, gdje je i keltska politička i gospodarska dominacija trajala već od 4. st. pr. Kr. u nekim krajevima, pa sve do rimskog pokoravanja, kada se nastavlja na neki drugi način i u novim simbiozama sa strujanjima rimske antike.

Treba naglasiti da su keltski novci, redoviti pratitelji njihove prisutnosti, još uvijek rijetkost u krajevima južno od Save. Zaslužni istraživač ovih novaca K. Pink zabilježio je u ovome području svega 3-4 primjerka (Pink 1939; Majnarić-Pandžić 1997, gdje je i novija literatura). jedan bi primjerak bio s područja Delmata. Kolega Joško Zaninović, kustos Muzeja u Drnišu nedavno mi je usmeno priopćio da je u svojim istraživanjima, što ih od 1998. g. vrši na gradinsko-antičkom lokalitetu Balina Glavica, istočno od Drniša, na prastaraj prometnici prema Saloni, gdje se u rimsko vrijeme nalazio *Municipium Magnum*, našao

nekoliko keltskih novčića. Bit će zanimljivo vidjeti njihovu pripadnost i podrijetlo, a ovaj nalaz i obavijest kolege Zaninovića su me, pored ostaloga, i potakli na pisanje ovih redaka. Sigurno će buduća istraživanja još ponegdje dati ovakve nalaze, kao dokaz trgovine ili dolaska pojedinaca prastarim pravcima trgovine i prometa prema jadranskoj obali i obratno.

Pravi su Kelti, u nešto većem broju, boravili u ovim južnim krajevima, posebno u području Delmata, u sasvim drugim povijesnim prilikama i to kao dio moćne rimske vojske u svojim pomoćnim vojničkim četama ili augzilijama. Te su vojničke jedinice ovdje došle u vrijeme i nakon gušenja velikog ilirskog Batonova ustanka 6.-9. g. poslije Krista. Neke su od njih nakon toga otišle, a neke ostale u provinciji Dalmaciji radi očuvanja sigurnosti i pokornosti pobunjenih Ilira, a naročito Delmata, u čijem su području, između rijeka Krke i Cetine i podigle svoje logore. To su, pored ostalih bile *cohortes Aquitanorum*, *III Alpinorum*, *I Belgarum*, *XI Gallorum* i druge, čije natpise i spomenike nalazimo u širem području Delmata i antičke provincije Dalmacije (Zaninović 1967 : 62-68; Alföldy 1962 : 259-296; Wilkes 1969 : 470-480). Iz toga je vremena i reljef keltske božice konja i magaraca Epone nađen u Koprnu kraj Šibenika. To je razumljivo kada znamo za brojne vojnike keltskoga podrijetla koji su služili ovdje uokolo, a i veterani ovih i legijskih jedinica su ovdje ostali živjeti nakon završetka svoje vojničke službe.

Keltska su gibanja i pokreti, od sredine 4. st. pr. Kr., uglavnom prolazila sjevernim dijelovima naše zemlje, kroz Panoniju. Tamo doseljeni i naseljeni Kelti ili Gali ostavili su duboki trag u materijalnoj i duhovnoj kulturi razdoblja u kojem su imali prevlast u toj pokrajini, u stoljetnoj simbiozi sa svojim panonskim domorocima. Jadranski su Kelti, što ih spominju stari pisci, u prvome redu, bili oni koji su zauzeli i nastavali neke dijelove obale i kopna sjeveroistočnoga dijela Apeninskoga poluotoka. U jednom povijesnom trenutku neki su od njih pošli u poslanstvo Aleksandru Velikome na donjem Dunavu, a drugi su također došli u Ilirik tj. Panoniju ili su već bili tamo, te su napali Ardijejce, koji su se zatim spustili prema jugu, ušću Neretve i Jadranskome moru. U brdovite predjele Ilirika, južno od Save, Kelti nisu zalazili, ako jesu nisu se zadržavali. Njih je u prvome redu zanimao topli jug i bogata Grčka i Makedonija, do kojih su stigli, opljačkali ih i vratili se u Panoniju, a jedna je skupina pošla u Malu Aziju i dala ime pokrajini Galatiji. Prema tome jadranska epizoda njihove povijesti na našoj obali, ako je je i bilo, bila je efemerna pojava i nije ostavila materijalnoga traga. Oni su se odmah usmjerili prema Panoniji i međuriječju Save i Drave, što je sudeći po kasnijim zbivanjima vjerojatnije. Kao dio njihova kretanja prema jugu, nalazimo skupinu keltskih plaćenika, koji su služili kao posada u zaštiti glavnoga grada Epira Phoinike. Povjesničar Polibije (II 5,4) je zabilježio kako su se predali vojnicima kraljice Teute, kada su oni opsjedali grad i osvojili ga

uz pomoć istih plaćenika. Ova velika pobjeda i osvojeni plijen bili su povod kasnijoj Teutinoj nesmotrenosti u izazivanju sukoba s Rimom, jer je naprosto precijenila svoje snage i ne znajući silu nove italske i mediteranske republike, koja je već bila pobijedila Kelte i dobila prvi kartaški rat.

Nakon svega, što smo sažeto iznijeli ovdje i na drugim mjestima, možemo ponovno zaključiti riječima velikoga meštra antičke povijesti Theodora Mommsena, koji je u svojoj klasičnoj "Rimskoj povijesti", tiskanoj

u tri sveska od 1854. – 1856. u drugome svesku napisao: "...in deren (den Delmatern) rauhen Gebirge die Kelten nicht eingedrungen zu sein scheinen - ...u njihova surova (delmatska) brda, Kelti čini se nisu bili prodrli". Stoljeće i pol nakon Mommsenova djela, istraživanja nisu opovrgla njegove riječi, kako su to zaključili i drugi brojni istraživači i povjesničari nakon njega. Hoće li se ta slika izmijeniti ili upotpuniti pokazat će neka buduća istraživanja, ali po dosadašnjim rezultatima, ne vjerujem da će stanje biti bitno drukčije od naših današnjih spoznaja.

POPIS KRATICA

ARR	– Arheološki radovi i rasprave, Zagreb	VAHD	– Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, Split
Diss. Pann.	– Dissertationes panonicae, Budapest	OA	– Opuscula archaeologica, Zagreb
GZM	– Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, Sarajevo	VAMZ	– Vjesnik Arheološkoga muzeja u Zagrebu, Zagreb
		ŽA	– Živa antika, Skopje

POPIS LITERATURE

- Alföldy 1963 G. Alföldy: Die Auxiliartuppen der röm. Provinz Dalmatien, Acta archaeologica hungarica, 14, 259-296
- Bengtson 1972 H. Bengtson: *Grundriss der römischen Geschichte*, München
- Birkhen 1997 H. Birkhen: *Kelten – Versuch einer Gesamtdarstellung ihrer Kultur*. Verlag der Oesterr. Akad. d. Wiss. Wien
- Braccesi 1977 L. Braccesi. *Grecità adriatica*. Roma.
- Drechsler-Bižić 1959 R. Drechsler-Bižić: Istraživanje nekropole praistoriskih Japoda u Kompolju. ARR, I, 245-280.
- Drechsler-Bižić 1970 R. Drechsler-Bižić: Latenski grob iz Trošmarije. *Adriatica praehistorica et antiqua – Miscellanea Gregorio Novak dicata*. Zagreb, 243-250
- Filip 1956 J. Filip: *Keltove v stredné Europě*. Praha.
- Garašanin 1970 M. Garašanin: Ad Arrian. I,4,6. *Adriatica praehistorica et antiqua – Miscellanea G. Novak dicata*. Zagreb, 393-397
- Gavela 1951 B. Gavela: Kada i zašto su Kelti došli u srednje Podunavlje. *Živa antika*. Skopje, 145-148
- Majnarić-Pandžić 1970 N. Majnarić-Pandžić: *Keltsko-latenska kultura u Slavoniji i Srijemu*. Vinkovci
- Majnarić-Pandžić 1972 N. Majnarić-Pandžić: Kasnolatenški grobovi iz Sotina. VAMZ, 3. ser., 6-7. Zagreb, 55-74
- Majnarić-Pandžić 1978 N. Majnarić-Pandžić: Pregled istraživanja keltsko-latenske kulture u sjevernoj Hrvatskoj. Izdanja HAD-a, 2. Zagreb, 149-158
- Majnarić-Pandžić 1990 N. Majnarić-Pandžić: Novi nalaz pojasne kopče iz Siska. VAMZ, 3. ser., 23. Zagreb, 55-68
- Majnarić-Pandžić 1996 N. Majnarić-Pandžić: Nekoliko napomena o uvođenju ranolatenškog stila u sjevernu hrvatsku i Bosnu. ARR 12. Zagreb, 31-53
- Majnarić-Pandžić 1997 N. Majnarić-Pandžić: Nalaz vindeličkog statera iz Vinkovaca. OA 21. Zagreb, 29-35
- Majnarić-Pandžić 1998 N. Majnarić-Pandžić&S. Dimitrijević&T. Težak-Gregl: *Prapovijest – Keltsko latenska kultura mladeg željeznog doba u sjevernoj Hrvatskoj i druge jadranske kulture starijeg željeznog doba*. Zagreb, 221-358
- Marić 1963 Z. Marić: Keltski elementi u mladem željeznom dobu u BiH. GZM 18. Sarajevo, 63-75
- Mayer 1940 A. Mayer: *De Iapodibus populo Illyrico Celtis commixto*. Vjesnik Hrvatskoga arheološkoga društva, n.s. 18-21 – Hoffilleroz zbornik. Zagreb, 189-199
- Moscatti 1991 S. Moscatti (ur.) et alii: *I Celti, Catalogo della mostra*. Venezia Palazzo Grassi. Milano
- Niese 1908 B. Niese: Galli. Pauly-Wissowa Realencyclopädie der klassischen Altertumswissenschaft. Stuttgart, XIII HB, s.v.
- Der Neue Pauly 1999 AA. VV. Razni autori, Kelten, Der Neue Pauly – Enzyklopädie der Antike, Stuttgart-Weimar, col. 389-396

- Novak 1944 G. Novak: *Prošlost Dalmacije*. Zagreb
Patsch 1901 C. Patsch: *Delmatae*. PWRE, 4. Stuttgart, col. 2448-2455
Pink K. Pink: *Die Münzprägung der Ostkelten und ihrer Nachbarn*. Diss. pann., ser. II, fasc. 15. Budapest
Sordi 1999 M. Sordi: I due Dionigi, i Celti e gli Illiri, La Dalmazia e l'altra sponda. problemi di
Archaologia Adriatica, a cura di Lorenzo Braccisi e Sante Graciotti. Firenze. Leo S. Olschki,
109-116
Stipčević 1960 A. Stipčević: Gli effetti economici dell' invasione celta nella regione degli Illiri. *ŽA*, 10. Skopje
183-190
Ratković 1959 A. Ratković: Reljef Epone iz Koprna u Dalmaciji. *Diadora*, 1. Zadar, 133-139
Rendić-Miočević 1950 D. Rendić-Miočević: Ilirska onomastika na latinskim natpisima u Dalmaciji. *Split*
Rendić-Miočević 1989 D. Rendić-Miočević: *Iliri i antički svijet*. Split
Wilkes 1969 J. Wilkes: *Dalmatia*. London
Zaninović 1966 M. Zaninović: Ilirsko pleme Delmati. *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja*, 4. Sarajevo
76-83
Zaninović 1976 M. Zaninović: The Celts in Dalmatia. IX Congres Union intern. des sciences prehistoriques et
protohistoriques (UISPP). Nice 13-18 septembre 1976
Zuffa 1975 M. Zuffa: I Celti nell' Italia adriatica. Introduzione alle antichità adriatiche. *Atti del I Convegno
di studi sulle antichità adriatiche*. Chieti-Francavilla al Mare, 27-30 giugno 1971. Chieti, 97-159
Žganjer 1950-51 B. Žganjer: Kelti u Iliriku. *VHAD*, 53. Split, 13-23

SUMMARY

CELTS ON THE ADRIATIC SEA

Key words: Celts, Adria, Delmats, Japods, Pannonia

Several classical authors talk about the presence of Celts in the region of the Adriatic Sea. In his *Anabasis of Alexandrus* Arrianus noted that Celts from the Ionian kolpos (i.e. from the Adriatic Sea) had sent their emissary to Alexander at the time of his campaign against the Tribali at the mouth of the Danube. Theopompus from Athenaeus wrote about the war stratagem used by Celts when they had defeated the Illyrian Ardiaeans who afterwards migrated towards the Adriatic coast. Strabo mentions the Iapudians as a tribe whose population was a mixture of Celts and Illyrians, while their weapons were Celtic. The archaeological explorations of the last century did not confirm the opinions of the classical authors, given that there are no material documents that would prove the validity of their statements. Toponymic and onomastic relics from the said regions are also of the Illyrian origin.

Therefore, the Celtic elements on the eastern Adriatic coast cannot be taken as determining factors. The Adriatic

Celts were the Senones, a mighty tribe that in the mid 4th century BC conquered the Apennine eastern coast from Pisaurum to Ancona and Macerata. However, these Celts were not a seafaring people. If there was a movement towards Pannonia, it followed the ancient route across the Alpine passes of Ajdovščina (Fluvius Frigidus) and Hrušica (Ad Pirum) that led to Emona and further to the east. This was an even older direction of the Amber Route, which was functional thousands of years before the arrival of the Celts. This route was used by all the invaders who came to Italy: Huns, Goths, Langobards and Slavs.

In the Illyrian regions, Celts were concentrated in the Pannonian plain and they never settled in the mountainous area south of the river Sava. The Celts discovered there belong to a much later period. They were soldiers of several auxiliary units of the Roman army who suppressed the great Illyrian rebellion in the years 6-9 AD. Many of them remained in the province Dalmatia as veterans. The Celtic civilization in general left its impact on archaeological material from the late Iron Age, but the ethnic presence of this people south of the river Sava is neglectable.

Translated by M. Zaninović